

Waluś, Adam

Badania wykopaliskowe na stan. 1. "Żal" w Łączynie Starym, woj. Ostrołęka w 1974 roku

Rocznik Muzeum Mazowieckiego w Płocku 7, 37-49

1975

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

BADANIA WYKOPALISKOWE NA STAN. 1. „ŻAL” W ŁĄCZYNIE
STARYM, WOJ. OSTROŁĘKA W 1974 ROKU

W okresie od 22 maja do 13 czerwca 1974 r. autor, na zlecenie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Archeologicznych w Warszawie, przeprowadził z ramienia Katedry Archeologii Pradziejowej i Wczesnośredniowiecznej Uniwersytetu Warszawskiego badania weryfikacyjne na st. 1 „Żal” w Łączynie Starym woj. Ostrołęka¹ (dawny powiat Przasnysz). Stanowisko to, obejmujące cmentarzysko kurhanowe z wczesnej epoki żelaza oraz wczesnośredniowieczne groby w obstawach kamiennych odkryte zostało w 1949 r. przez Jerzego Antoniewicza i Mariana Gozdowskiego w trakcie badań powierzchniowych w górnym dorzeczu Orzyca². W 1960 r. wobec zagrożenia stanowiska przez eksploatację kamienia rozpoczęła tu badania Ł. Okulicz. Rozkopała ona wówczas sześć kurhanów z wczesnej epoki żelaza usytuowanych w północno-zachodniej i zachodniej partii wzniesienia, kilka grobów z okresu rzymskiego oraz 21 grobów wczesnośredniowiecznych w obstawach kamiennych zawierających 27 pochówków³. Dalsze badania na wczesnośredniowiecznej części cmentarzyska prowadził L. Rauhut. W ciągu 3 sezonów wykopaliskowych — 1961, 1970 i 1971 przebadał on 43 groby w obstawach kamiennych oraz kilka grobów ciałopalnych późnolateńskich⁴.

O ponownym podjęciu badań wykopaliskowych w 1974 r. zdecydowały względy konserwatorskie. Południowo-wschodnia i wschodnia część stanowiska nosząca ślady daleko posuniętej dewastacji na skutek długotrwałej działalności rolniczej nie została bowiem w dostatecznym stopniu rozpoznana. Ponadto w kolejnych opracowaniach monograficznych stanowiska nie opublikowano planu tachymetrycznego stanowiska z naniesieniem siatki arowej według której prowadzono badania. Zaistniała więc konieczność dodatkowej weryfikacji, zwłaszcza pod kątem powiązania

opublikowanej przez L. Rauhuta i L. Długopolską siatki arowej z planem sytuacyjno-wysokościowym stanowiska (Ryc. 1).

Badany w 1974 r. teren przylegał bezpośrednio od wschodu do rozpoznanych w 1971 r. arów 5, 6, 7, 8 oraz dalej na południowy-wschód. Analogicznie jak w poprzednich sezonach wykopaliskowych stosowano arowy system eksploracji, rozkopując powierzchnię całego aru, bądź też jednej z jego ćwiartek, zachowując ciągłość numeracji kolejno badanych arów. Ogółem zbadano obszar o powierzchni 3 arów. Uzyskane materiały omówione zostaną w układzie chronologicznym, tj. w pierwszej kolejności materiały z wczesnej epoki żelaza, z okresu wpływów rzymskich, następnie zaś z wczesnego średniowiecza.

WCZESNA EPOKA ŻELAZA

Materiały z wczesnej epoki żelaza reprezentuje zniszczony częściowo grób ciałopalny w zachowanej szczątkowo obstawie kamiennej (Tabl. I, 1). Został on odkryty na arze 10 w odległości 4,40 m od granicy zachodniej aru i 2,20 m od granicy północnej, na gł. 10—15 cm w stosunku do powierzchni aru. Zachowana dolna partia naczynia pełniącego funkcję popielnicy wypełniona była spalonymi kośćmi. Obok popielnicy, jak również w obrębie obstawy kamiennej, występowały drobne spalone kości oraz liczne fragmenty ceramiki pochodzące z kilku naczyń, co pozwala sądzić, że pierwotna liczba pochówków była tu znacznie większa. Z wydobytych fragmentów wyklejono lub zrekonstruowano rysunkowo następujące naczynia:

1. Fragment naczynia o wydłużonej szyjce i lekko na zewnątrz wychylonej krawędzi. Załom brzuśca umieszczony w połowie wysokości naczynia. Dno płaskie, lekko wyodrębnione. Powyżej załomu powierzchnia wygładzona, ciemnobrązowa, poniżej chropowata, brunatna. Średnica wylewu 16 cm, dna 9,5 cm, wysokość 14,5 cm (Tabl. I, 2),

2. Fragmenty naczynia o wydłużonej szyjce, prostej krawędzi, baniasym brzuścu i prawdopodobnie kulistym dnie. Górna partia naczynia zdobiona ornamentem pojedynczych grup ukośnych linii stykających się wierzchołkami. Od góry ogranicza je rząd małych dołków, który oddziela grupy linii ukośnych w miejscu największej wydatości brzuśca. Powierzchnie czarne, wygładzone, domieszka drobnoziarnista. Średnica wylewu 16 cm, przypuszczalna wysokość 15 cm (Tabl. II, 1).

3. Fragment misy o prostej krawędzi od góry płasko ściętej. Powierzchnie wygładzone, jasnobrunatne, domieszka drobnoziarnista. Średnica wylewu 18 cm (Tabl. II, 2).

4. Fragment misy o prostej, nieco wychylonej krawędzi. Powierzchnie

wygładzone, brunatne, domieszka drobnoziarnista. Średnica wylewu 18 cm (Tabl. II, 3).

5. Fragmenty misy o prostej krawędzi. Powierzchnie lekko zagładzone czarnobrunatne, domieszka średnioziarnista. Średnica wylewu 16 cm (Tabl. II, 4).

6. Fragment misy o prostej krawędzi. Powierzchnia wygładzona, brunatnoszara, średnioziarnista domieszka schudzająca. Średnica wylewu 15 cm (Tabl. II, 5).

7. Fragmenty naczynia o wydłużonej szyjce, lekko na zewnątrz wychylonej krawędzi od góry płasko ściętej, baniastym brzuścu i kulistym zapewne dnie. Powierzchnie wygładzonej, jasnobrunatne, domieszka drobnoziarnista. Średnica wylewu 15 cm, przypuszczalna wysokość 17 cm (Tabl. III, 1).

8. Fragment półkolistej misy z wyrostkami na pogrubionej krawędzi. Średnica wylewu 15 cm (Tabl. III, 2).

9. Fragment misy o prostej krawędzi. Powierzchnie wygładzone, brunatnoceglaste, domieszka drobnoziarnista. Średnica wylewu 16 cm (Tabl. III, 3).

10. Fragmenty misy o powierzchni wygładzonej, jasnobrunatnej, drobnoziarnistej domieszce. Średnica wylewu 23 cm (Tabl. III, 4).

11. Fragment górnej partii naczynia o pogrubionej krawędzi i workowatym brzuścu. Powierzchnie wygładzone, jasnożółte, domieszka średnioziarnista. Średnica wylewu 12 cm (Tabl. IV, 2).

12. Fragmenty środkowej partii naczynia o baniastym brzuścu, zdobionego w miejscu największej wydętości ornamentem pojedynczych nakłuc paznokciowych w układzie poziomym. Powierzchnia wygładzona (wyświecona), jasnobrunatna, domieszka drobnoziarnista. Średnica brzuśca 16,5 cm (Tabl. IV, 6).

13. Fragment płaskiej pokrywy z otworem. Powierzchnie wygładzone, ciemnoszare, domieszka drobnoziarnista (Tabl. IV, 4).

14. Fragment środkowej partii naczynia o baniastym brzuścu, zdobionego w miejscu największej wydętości rzędem pojedynczym nakłuc paznokciowych w układzie poziomym. Powierzchnia wygładzona, czarna, drobnoziarnista domieszka schudzająca (Tabl. IV, 3).

Oprócz omówionego wyżej zespołu odsłonięto ponadto trzy skupiska ceramiki z wczesnej epoki żelaza. Skupisko nr 1 znajdowało się w północnej partii aru 11 (ćw. 1); nr 2 w północno-zachodniej; nr 3 w południowo-zachodniej aru 10.

Skupisko nr 1 tworzyły fragmenty ceramiki pochodzące z dwóch szerokootworowych mis o lekko na zewnątrz wychylonych krawędziach, powierzchniach wygładzonych, jasnobrunatnych z ciemniejszymi plamami, drobnoziarnistą domieszką schudzającą (Tabl. V, 2, 3) oraz fragment

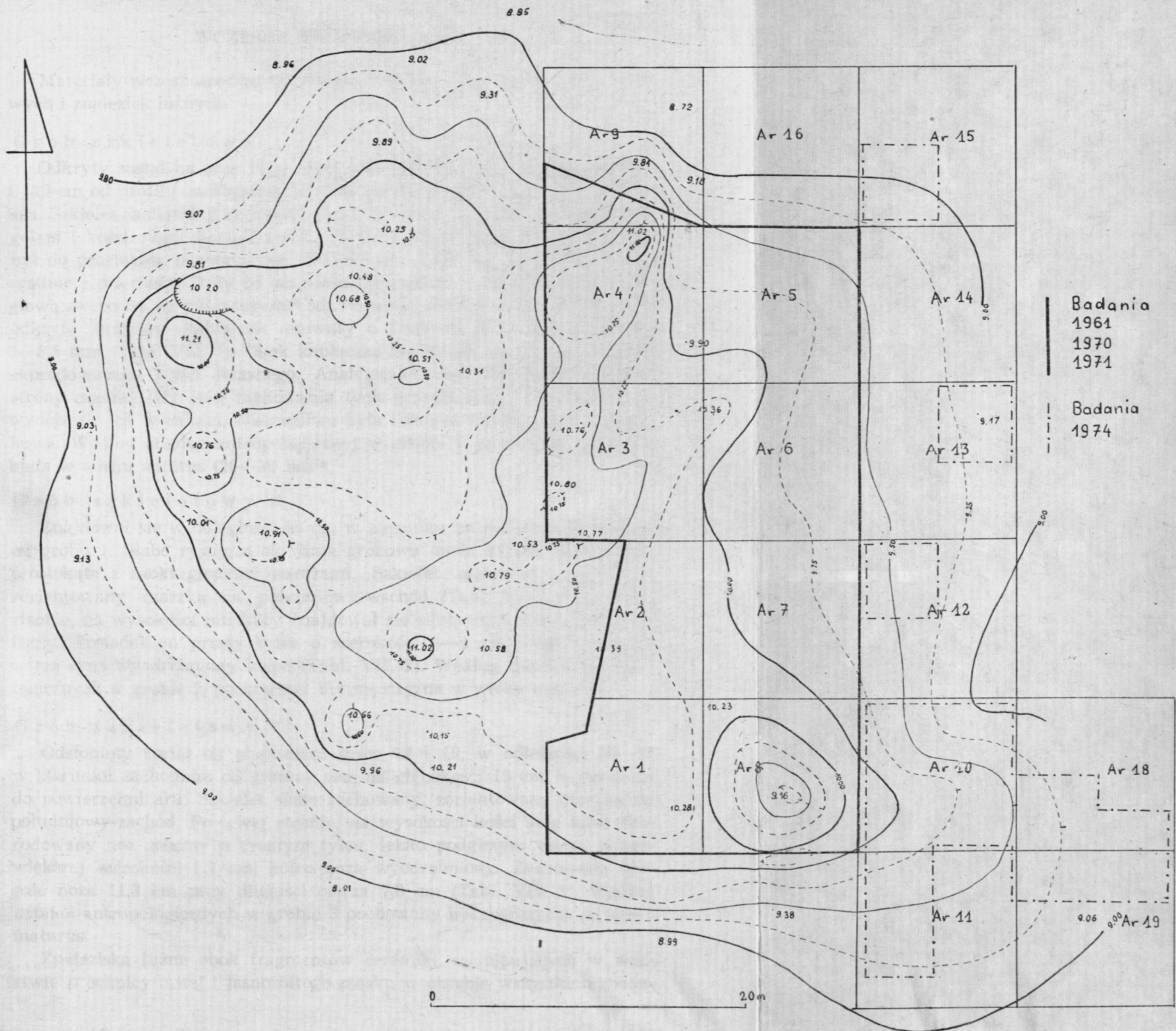
grubościenne naczynia — misy o powierzchniach gładzonych, brunatno-ceglastych, średnioziarnistej domieszce (Tabl. IV, 5). W skupisku nr 2 stwierdzono natomiast fragmenty pochodzące z szerokootworowej misy (Tabl. V, 1). Również w skupisku nr 3, wystąpiły fragmenty z jednego naczynia. Było to naczynie o wydłużonej szyjce, lekko na zewnątrz wychylonej krawędzi od góry płasko ściętej, baniastym brzuścu i kulistym dnie. W miejscu największej wydętości brzuśca zdobione było ornamentem nakłuc paznokciowych w układzie poziomym. Powyżej załomu brzuśca powierzchnia wygładzona, ciemnobrunatna, poniżej chropowata. Średnica wylewu 16 cm, wysokość 14,5 cm (Tabl. IV, 1). Ponadto drobne mało charakterystyczne fragmenty ceramiki wystąpiły w warstwie próchnicy ornej i jasnożółtego piasku na całym zbadanym terenie.

Omówione powyżej formy ceramiczne posiadają analogie w materiale pochodzącym z kurhanów badanych przez Ł. Okulicz. Na podstawie formalno-typologicznej analizy ceramiki z sześciu rozkopanych kurhanów, chronologia cmentarzyska w Łączynie Starym ustalona została na okres halszacki D i wczesny lateński⁵. W odkrytym na arze 10 grobie ciało-palnym brak form ceramicznych o późnohalszackiej metryce (grupa I wg Ł. Okulicz). Fakt ten, pozwala więc datować powyższy obiekt na II fazę rozwojową kultury kurhanów zachodniobałtyjskich⁶. Natomiast pozostałe, luźno znalezione materiały pochodzące zapewne ze zniszczonych doszczętnie kurhanów odnieść należy do całego odcinka czasu, w którym użytkowane było cmentarzysko. Ścisłejsze bowiem ustalenie ram chronologicznych występujących tu form ceramicznych jest niemożliwe.

OKRES WPŁYWÓW RZYMSKICH

Jedynym przedmiotem pochodzącym najprawdopodobniej z okresu wpływów rzymskich jest nieprzezroczysty, beczułkowaty, szklany paciorek mozaikowy znaleziony luźno na arze 10. Paciorek ten, wchodzący zapewne w skład inwentarza zniszczonego grobu z okresu wpływów rzymskich należy do grupy 5 wg. terminologii M. Mączyńskiej⁷. Podobnie jak większość paciorków mozaikowych wykonany został techniką zgina-nia. Świadczy o tym zarówno widoczny szew, który powstał po zgięciu obu końców szklanego płątka, jak również zakłócenie w tym miejscu motywu ornamentacyjnego⁸.

Zasięg paciorków mozaikowych ogranicza się w zasadzie do terenów Polski północnej⁹. Największe ich rozpowszechnienie przypada na późną fazę okresu wpływów rzymskich i wczesną okresu wędrówek ludów¹⁰. Sygnalizowaną we wcześniejszych opracowaniach cmentarzyska, obecność grobów z okresu wpływów rzymskich potwierdza zatem omówiony tu paciorek ograniczając czas chowania zmarłych do późnego odcinka okresu wpływów rzymskich.

Ryc. 1. Łączyno Stare, woj. Ostrołęka. Stan. 1 „Żal”. Plan arów na cmentarzysku.

WCZESNE ŚREDNIOWIECZE

Materiały wczesnośredniowieczne pochodzą z trzech grobów szkieletowych i znalezisk luźnych.

Grób szkieletowy 1.

Odkryty został na arze 11 w odległości 120 cm od profilu północnego i 120 cm od profilu zachodniego aru, na głębokości 55 cm od powierzchni aru. Szkielet zachowany częściowo (brak kości rąk, obojczyka, kręgosłupa, goleni i kości stóp). Kształt słabo rysującej się jamy grobowej zbliżony był do prostokąta o wymiarach 200×80 cm (Tabl. VI, 1). Szkielet leżał zgodnie z orientacją jamy po osi północny-wschód — południowy-zachód, głową zwrócony na północny-zachód. Po lewej stronie zgniecionej czaszki odkryto brązowy kabłączek esowaty o średnicy 25 mm i przekroju 3—3,5 mm (Tabl. VII, 7). Obok kabłączka znajdował się fragment silnie skorodowanego kółka żelaznego. Analogiczny okaz wystąpił z drugiej strony czaszki. Zły stan zachowania tych przedmiotów nie pozwolił na wydobycie ich w całości. Niemożliwa była również rekonstrukcja rysunkowa. Według analizy antropologicznej w grobie 1 pochowana była kobieta w wieku adultus (20—30 lat)¹¹.

Grób szkieletowy 2.

Znajdował się w odległości 50 cm w kierunku na południowy-wschód od grobu 1. Słabo rysująca się jama grobowa miała kształt zbliżony do prostokąta z zaokrąglonymi narożami. Szkielet zachowany częściowo, zorientowany czaszką na południowy-wschód (Tabl. VI, 2). Po lewej stronie, na wysokości miednicy znajdował się silnie skorodowany nóż żelazny. Posiadał on prosty tylec o szerokości 3—4 cm, lekko podgięte ostrze oraz wyodrębniony kolec (Tabl. VII, 2). Według danych antropologicznych w grobie 2, pochowany był mężczyzna w wieku maturus.

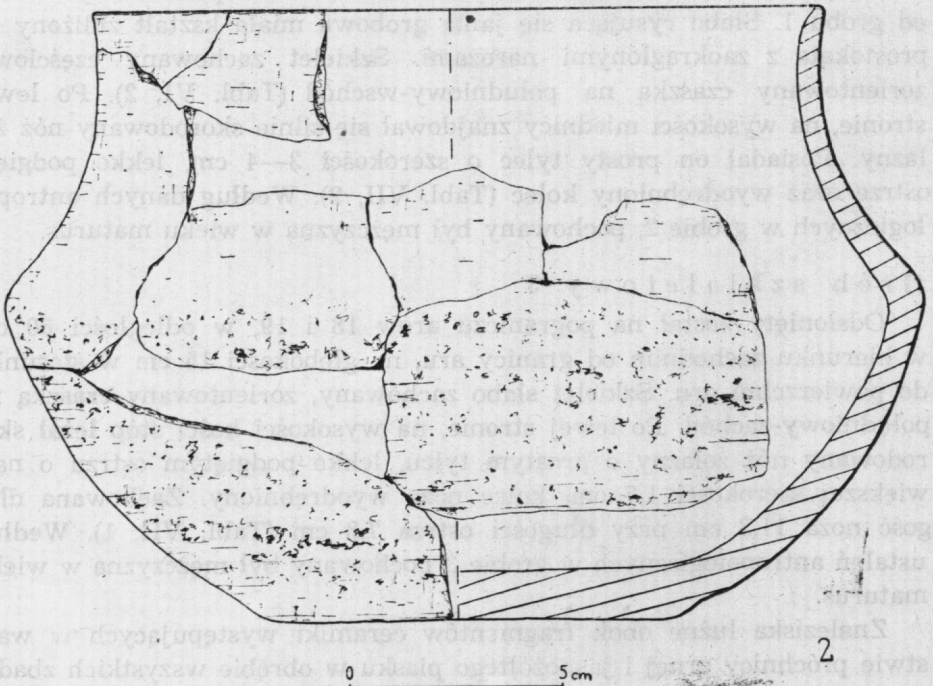
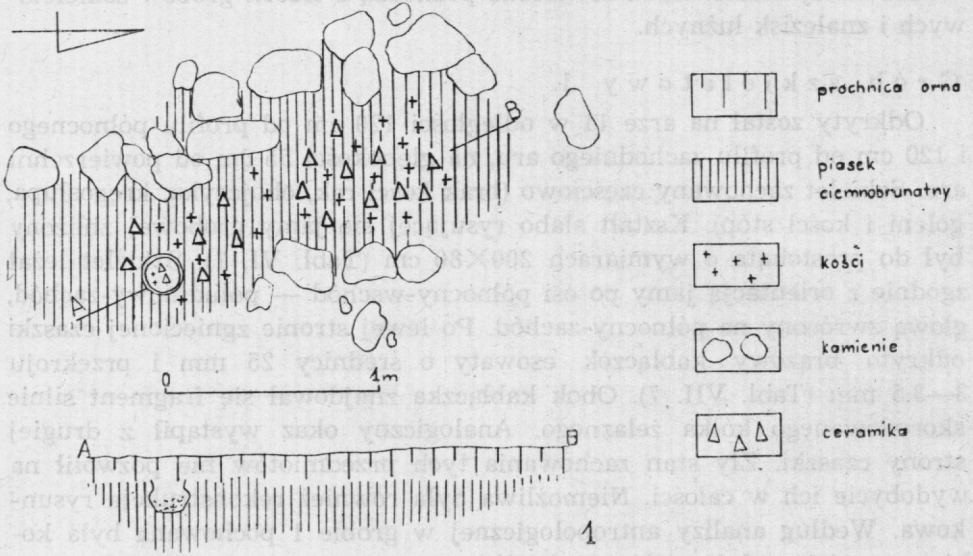
Grób szkieletowy 3

Odsłonięty został na pograniczu arów 18 i 19, w odległości 60 cm w kierunku zachodnim od granicy aru, na głębokości 15 cm w stosunku do powierzchni aru. Szkielet słabo zachowany, zorientowany czaszką na południowy-zachód. Po lewej stronie, na wysokości kości stóp leżał skorodowany nóż żelazny o prostym tylcu, lekko podgiętym ostrzu o największej szerokości 1,7 cm, kolec noża wyodrębniony. Zachowana długość noża 11,3 cm przy długości ostrza 7,8 cm (Tabl. VII, 1). Według ustaleń antropologicznych w grobie 3 pochowany był mężczyzna w wieku maturus.

Znaleziska luźne obok fragmentów ceramiki występujących w warstwie próchnicy ornej i jasnożółtego piasku w obrębie wszystkich zbada-

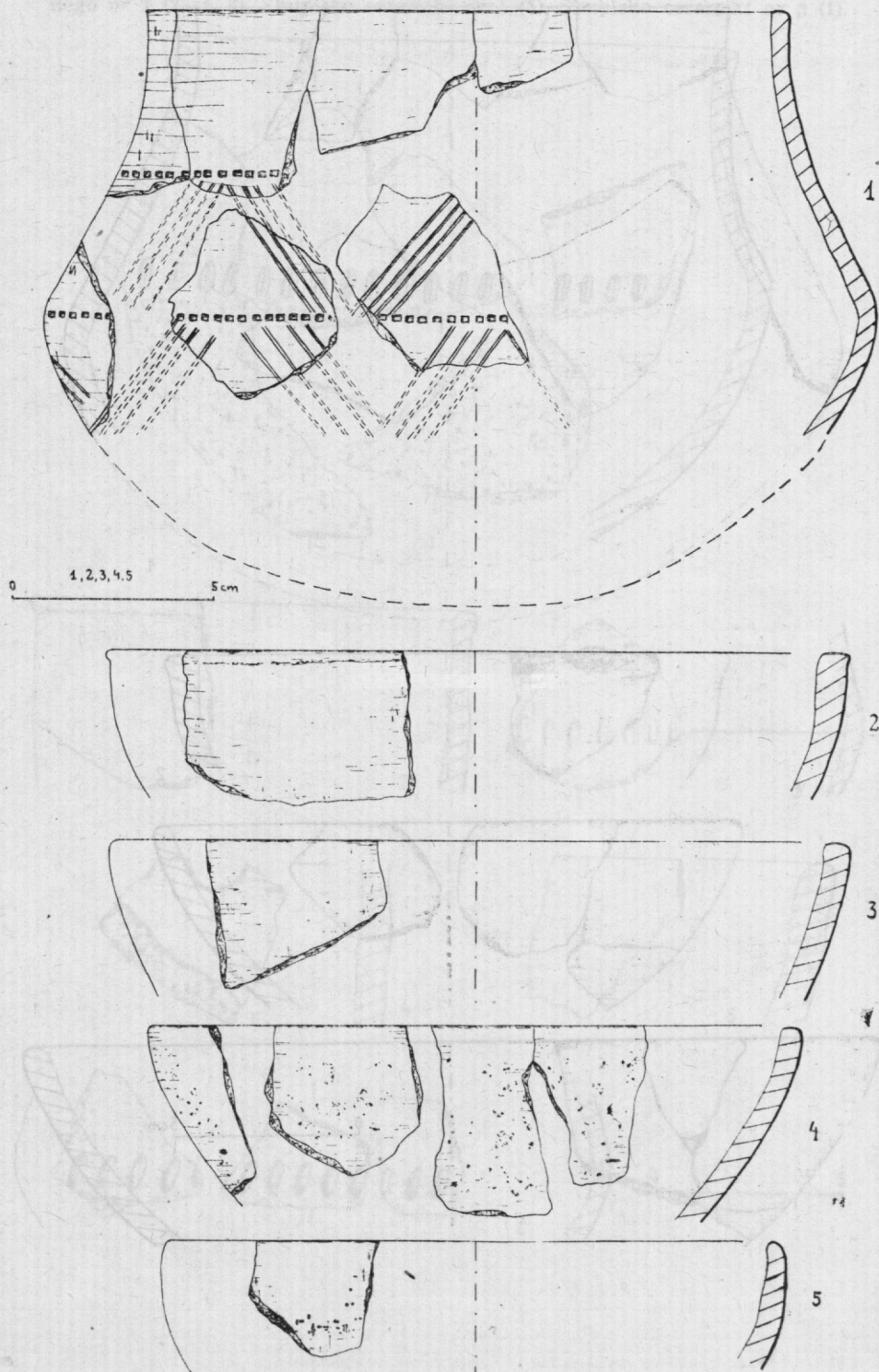
TABLICA I

Łączyno Stare, woj. Ostrołęka. Stan. 1 „Żal”. Plan i profil grobu ciałopalnego nr 1 (1). Popielnica z grobu ciałopalnego nr 1 (2).

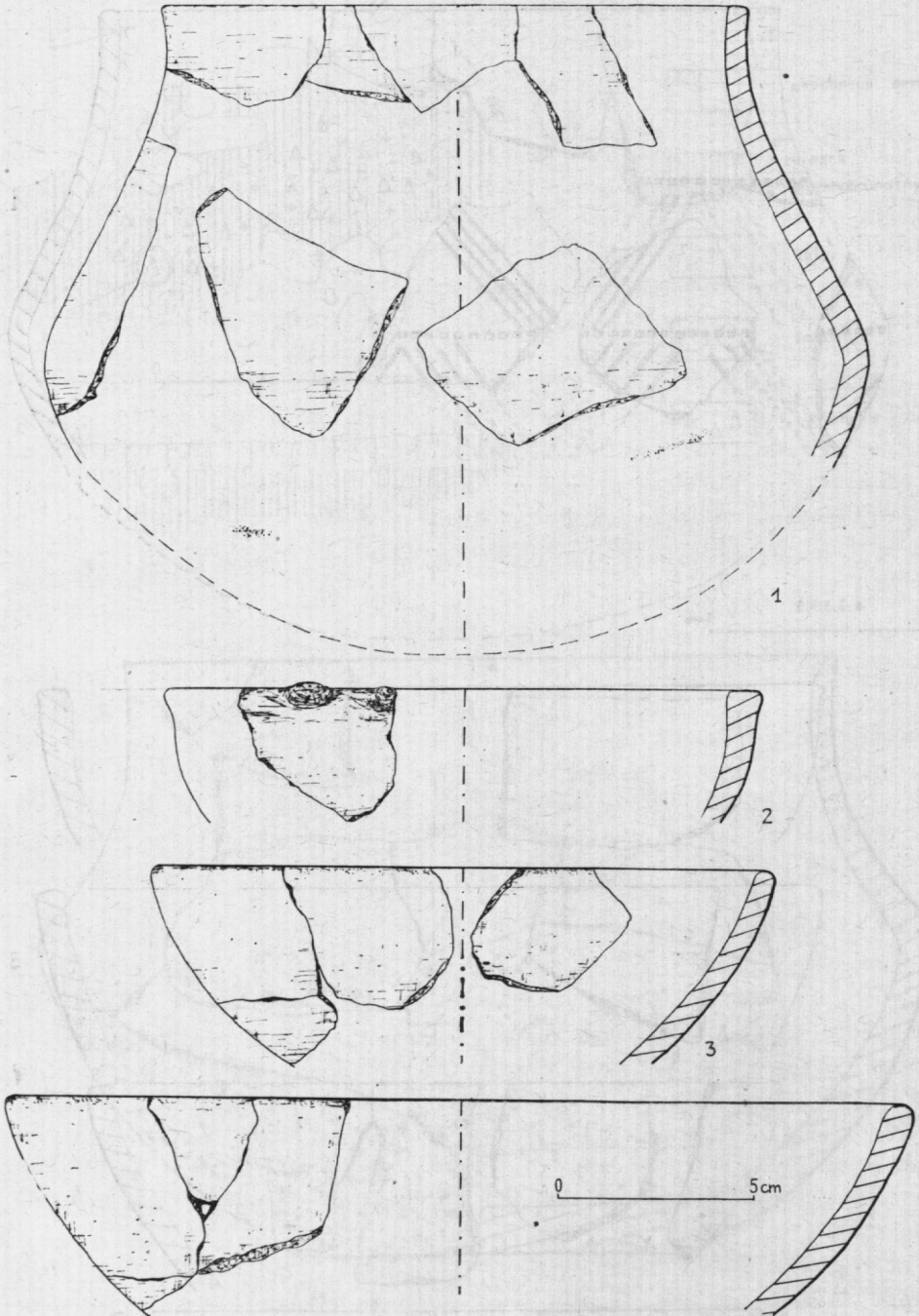

2

TABLICA II
Łączyno Stare, woj. Ostrołęka. Stan 1 „Żal”. Ceramika z grobu ciałopalnego nr 1 (1—5).

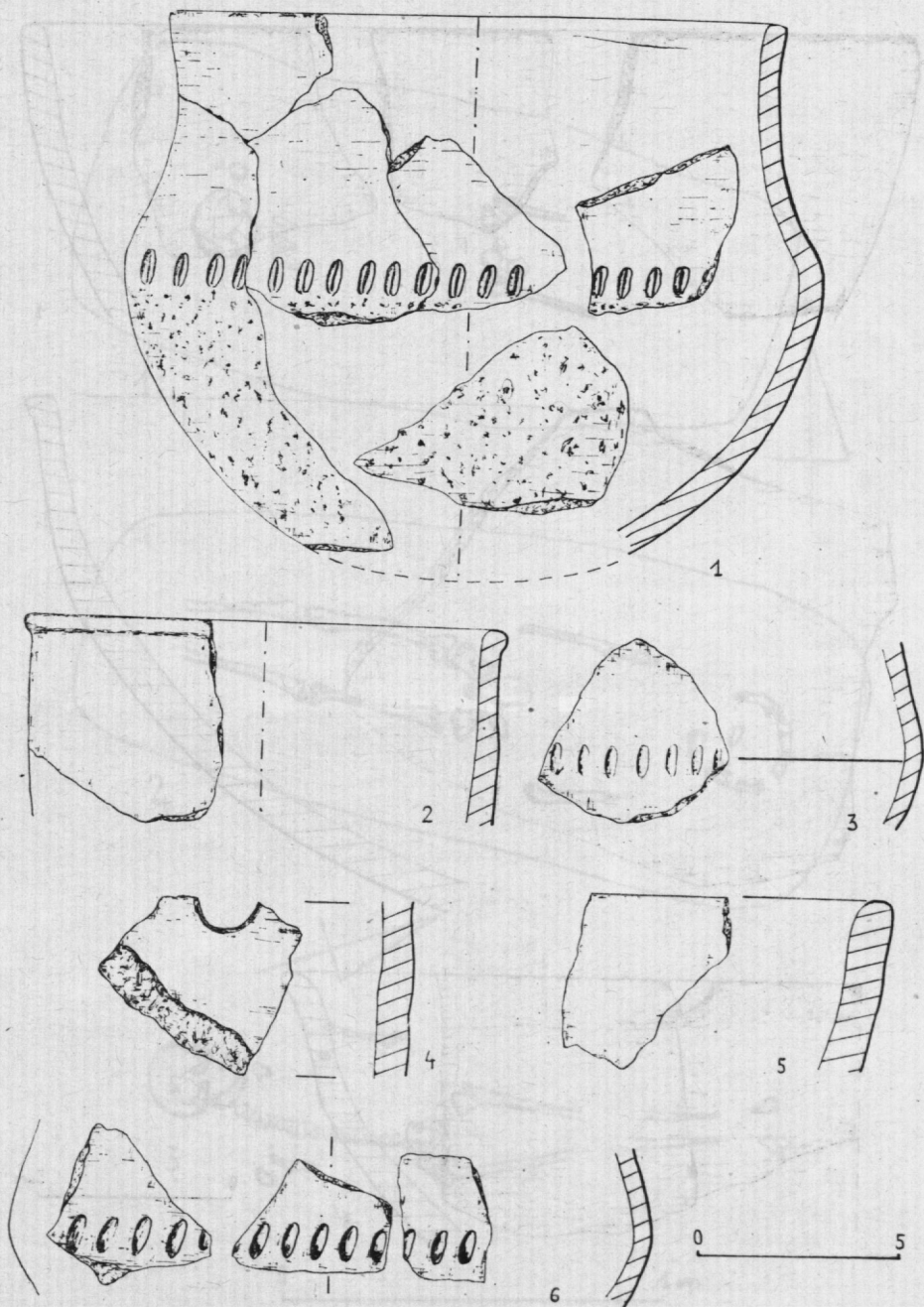

TABLICA III
Łączyno Stare, woj. Ostrołęka. Stan. 1 „Żal”. Ceramika z grobu ciałopalnego nr 1 (1—4).

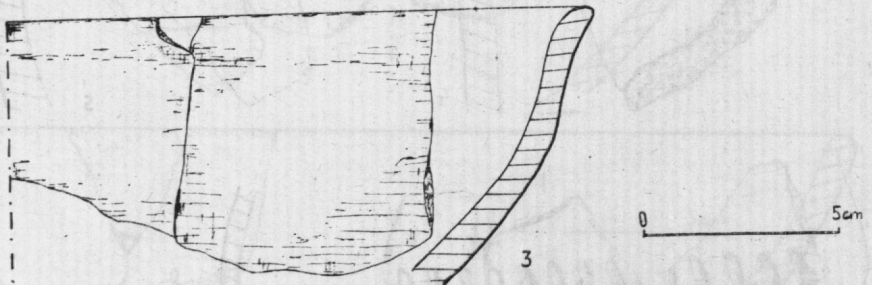
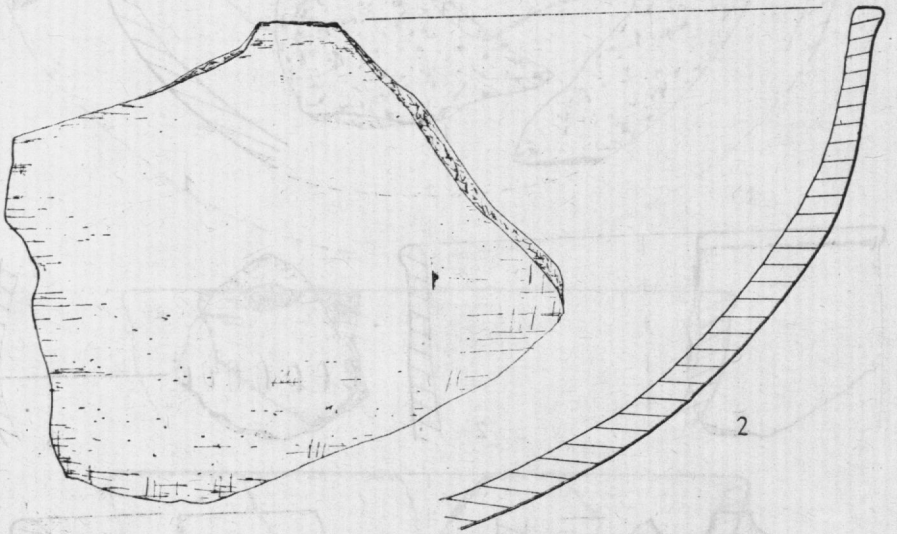
TABLICA IV

Łączyno Stare, woj. Ostrołęka. Stan. 1 „Żal”. Ceramika z grobu ciałopalnego nr 1 (2—4, 6). Skupisko ceramiki nr 1 (5). Skupisko ceramiki nr 3 (1).

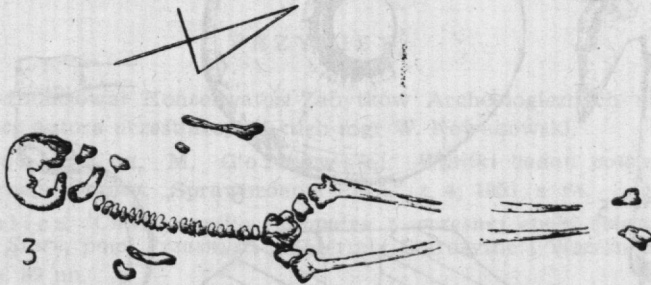
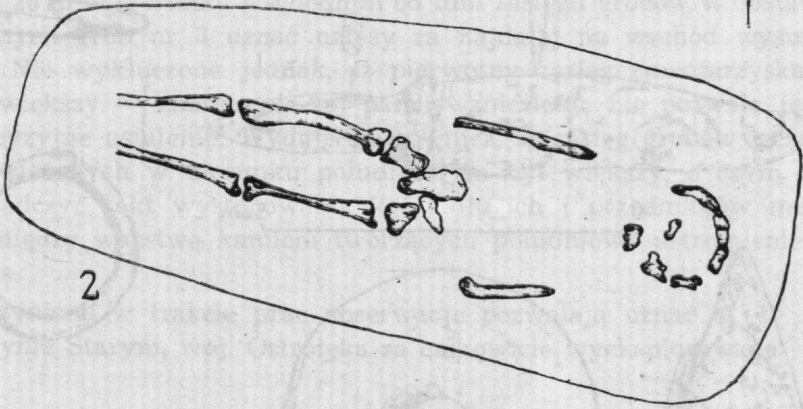
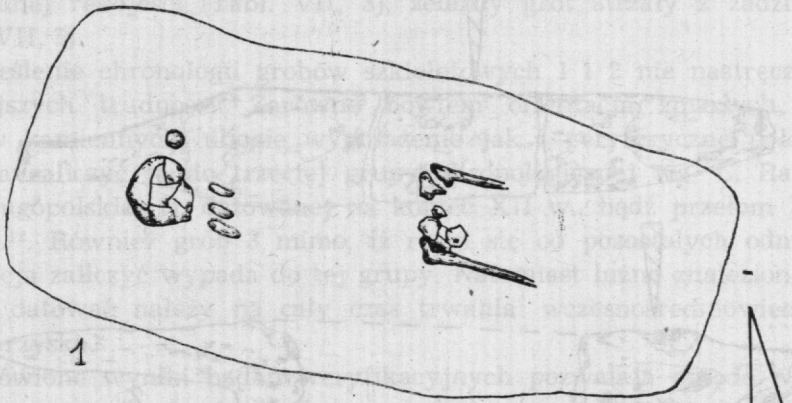
TABLICA V

Łączyno Stare, woj. Ostrołęka. Stan. 1 „Żal” Skupisko ceramiki nr 2 (1).
 Skupisko ceramiki nr 1 (2, 3).

TABLICA VI

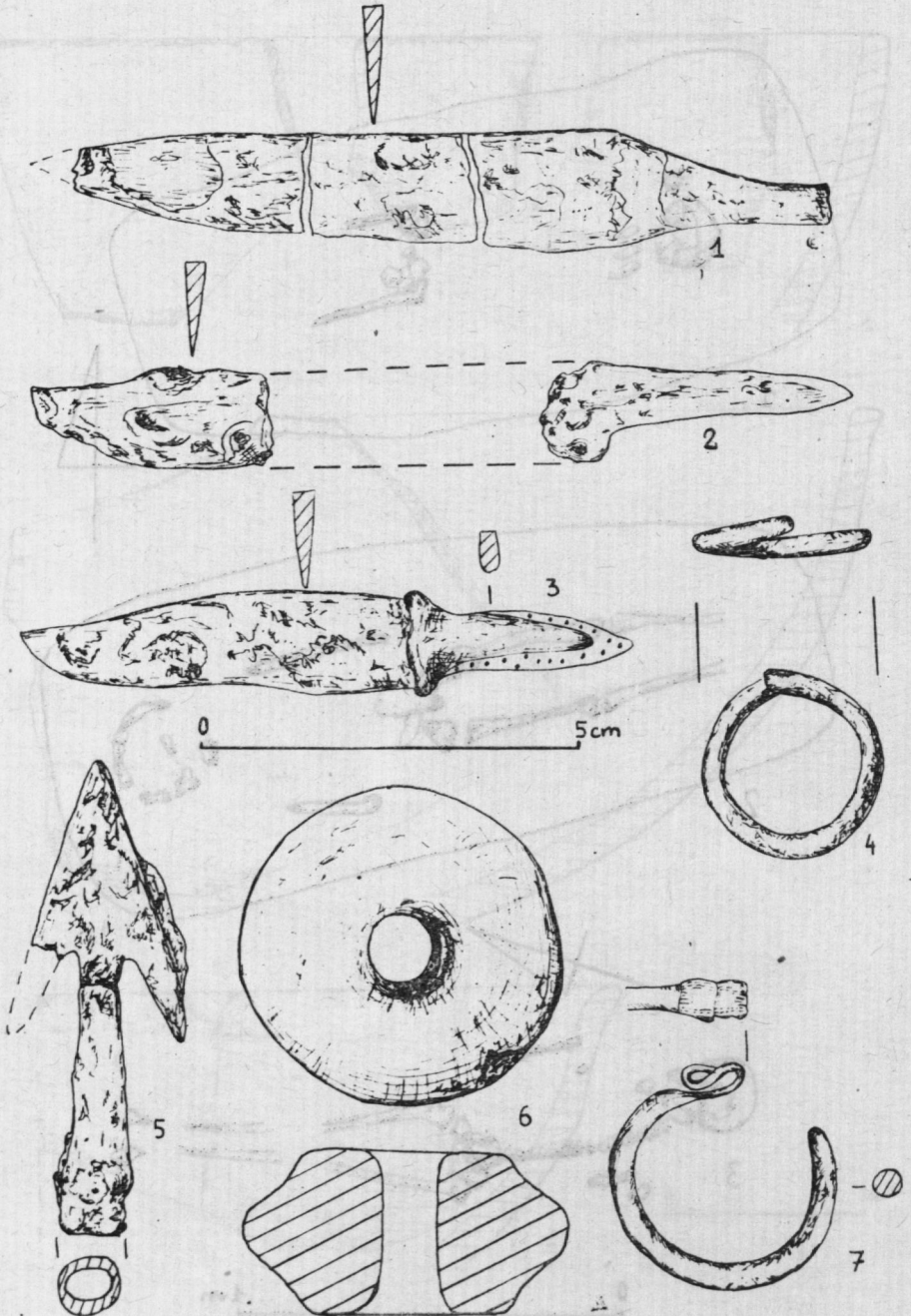
Łączyno Stare, woj. Ostrołęka. Stan. 1 „Żal”. Groby szkieletowe 1 (1),
2 (2), 3 (3).

0 1m

TABLICA VII

Łączyno Stare, woj. Ostrołęka. Stan 1 „Żal”. Grób szkieletowy 1 (7). Grób szkieletowy 2 (2). Grób szkieletowy 3 (1). Znajdźiska luźne (3—6).

nych arów to; gliniany przesłik (Tabl. VII, 6) oraz przedmioty metalowe jak: brązowe kółko wykonane z drutu okrągłego o przekroju 3 mm z końcami założonymi na siebie (Tabl. VII, 4); nożyk żelazny o łukowato wygiętym tyłcu i obustronnie wyodrębnionym kolcu z widocznymi resztkami drewnianej rękojeści (Tabl. VII, 3), żelazny grot strzały z zadziorami (Tabl. VII, 5).

Określenie chronologii grobów szkieletowych 1 i 2 nie nastęca poważniejszych trudności. Zarówno bowiem orientacja zmarłych, brak obudów kamiennych, ubogie wyposażenie jak i peryferyczne położenie pozwala zaliczyć je do trzeciej grupy chronologicznej wg. L. Rauhuta i L. Długopolskiej tj. datowanej na koniec XII w., bądź przełom XII—XIII w.¹². Również grób 3 mimo, iż różni się od pozostałych odmienną orientacją zaliczyć wypada do tej grupy. Natomiast luźno znalezione materiały datować należy na cały czas trwania wczesnośredniowiecznego cmentarzyska.

Omówione wyniki badań weryfikacyjnych pozwalają przede wszystkim na wprowadzenie pewnych poprawek do wyznaczonego przez L. Rauhuta maksymalnego zasięgu grobów wczesnośredniowiecznych. Oddalony o około 20 m w kierunku wschodnim od linii zasięgu grobów w obstawach kamiennych grób nr 3 uznać należy za najdalej na wschód wysunięty obiekt. Nie wykluczone jednak, iż pierwotny zasięg cmentarzyska był nawet większy — zniszczenie tej partii wzniesienia nie pozwala jednak na precyzyjne ustalenie. Wydaje się również, że zasięg grobów wczesnośredniowiecznych w kierunku południowym był większy, o czym zdaje się świadczyć fakt występowania kości długich i przedmiotów metalowych między warstwą kamieni tworzących południowe ustromienie stanowiska.

Poczynione w trakcie prac obserwacje pozwalają uznać st. 1. „Żal” w Łączynie Starym, woj. Ostrołęka za całkowicie wyeksplorowane.

PRZYPISY

¹) Badania finansował Konserwator Zabytków Archeologicznych na woj. warszawskie. Oprócz autora uczestniczył w nich mgr W. Nowakowski.

²) J. Antoniewicz, M. Gozdowski. *Wyniki badań powierzchniowych w dorzeczu górnego Orzyca*. „Sprawozdania PMA”, t. 4; 1951, s. 64.

³) E. Okulicz. *Cmentarzysko ciałopalne z wczesnej epoki żelaza w miejscowości Łączyno Stare, pow. Przasnysz*. „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne” t. 1; 1971. s. 99 nn.

⁴) L. Rauhut, L. Długopolska. *Wczesnośredniowieczne cmentarzysko szkieletowe w obudowie kamiennej w Łączynie Starym, pow. Przasnysz*. „Wiadomości Archeologiczne” t. 37, z. 3; 1972, s. 320 nn.

⁵) E. Okulicz, op. cit. s. 122 nn.